

■ JONATHAN DEMME

# Valami más

■ OROSDY DÁNIEL

**JONATHAN DEMME MUNKABÍRÁSA, HUMANIZMUSA ÉS TEHETSÉGE A NAGY ÁTTÖRÉSIG (A BÁRÁNYOK HALLGATNAK) NEM KAPOTT KELLŐ FIGYELMET.**

**V**alami vadság – a Demme-életmű egyik kulcsfilmjének címe látszólag nem sokat árul el rendezője jelleméről, akinek életművét a vadság pont kevésbé jellemzi, a „valami” kitétel viszont annál beszédesebb. Sajátos, különleges, egyedi. Nem kirívóan, és nehezen meghatározhatóan, ám kétségszűbevonhatatlanul eredeti. „Quirky”, ahogy gyakran jellemezték angolul, vagyis „eltérő, de jó értelemben”, amúgy „kedvesen habókos”. Jonathan Demme beskatulyázhatatlan volt a beskatulyázhatatlanok között.

## DOBOZON KÍVÜL

Pedig Új-Hollywood egyébként is színes, öntörvényű figurákból álló, körülményesen rendszerezhető egy bagázs. Beszélhetünk olasz és zsidó származású rendezőktől; tévés, egyetemi és B-filmes háttérrel rendelkezőkről, utóbbiakon belül is Corman-protezsáltokról és tőle függetlenekről; állócsillagokról és üstökösként fel-, majd eltűnő tehetségekről; első és második generációról; élvonalról és sereghajtókról stb. stb., a legtöbb rendező mégis kilóg a neki talált skatulyából ezért vagy azért – Demme szinte mindegyikből.

Nem olasz, nem zsidó. Vegyésznek tanul, de nem fejezi be az egyetemet, a filmszakot teljesen kihagyja. Exploitation filmeket gyárt Cormannek, későbbi karrierje viszont nehezen vethető össze hasonlórú kollégáival: Paul Bartellel ellentétben betör a mainstreambe, a szintén Oscar-nyertes Ron Howarddal ellentétben viszont nem a megaprodukciónak érzi otthon magát; Monte Hellmannel ellentétben nem hőse az ún. művészfilm rajongóinak, Joe Dante-vel ellentétben a szánerfilmesek sem emelik piedesztálra;

John Sayles-szel ellentétben nem törőlmetszett író-alkat – és akkor a Corman-iskola legsúlyosabb nagyvadaival még össze sem próbáltuk hasonlítani, nem is lenne egyszerű. (Talán még barátja, a hasonlóan „quirky” George Armitage állt hozzá legközelebb ebből a körből, akinek remek *Miami Blues*-át segítette is producerként, csak hogy Armitage életműve hézagoss, kevés remekművel és jelentős alkotással, a kritika sem szentel neki sok figyelmet.)

Sorolhatnám tovább, de talán már ennyiből is látszik: a maga halk módján Demme renitensebb volt a legnagyobb renitenseknél. Ez a halkság lehet az oka annak is, hogy lassan került fel Hollywood térképére, a nagyközönség is az A-ligába kerüléssel egy időben jegyezte meg a nevét. Amikor *A bárányok hallgatnak* megjelent a mozikban, úgy tűnt, rendezője szinte a semmiből érkezett, ami ebben az esetben közel tucatnyi egészestés filmet jelent, köztük olyan – részben a közönség által is jól fogadott – kritikuskedvencekkel, mint az említett *Valami vadság*, a *Keresztanya*, vagy a Spalding Gray monológját rögzítő *Úszás Kambodzsába*.

Demme viszonylagos észrevétlenségét az teszi különösen furcsává, hogy tulajdonképpen sokan ismerték és kedvelték a munkáit, akár moziban vagy tévén találtak velük (még a hazai nézők sem panaszkodhattak, a *Keresztanya* mellett kikölcsönözheték a *Második műszakot*, az *Utolsó ölelést*, sőt, debütjét, a *Börtönterror* is), akár tévében vagy máshol, az ő esetében ugyanis a játékfilmek csak a jéghegy csúcsát jelentik. Produceri és írói tevékenysége mellett ellátta klipekkel a zeneատornákat (UB40, New Order stb.), rendezett koncert- és dokumen-

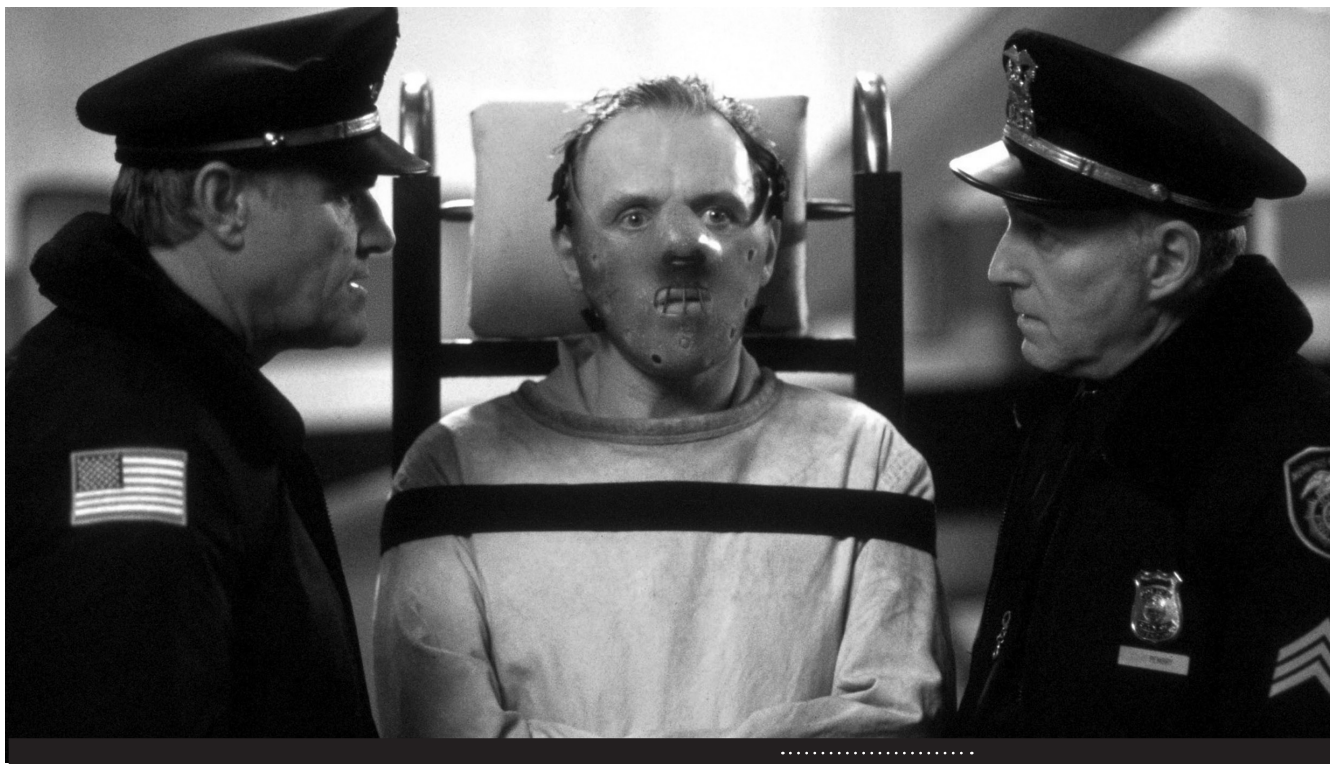
tumfilmet (*Stop Making Sense, Haiti: Dreams of Democracy*), bedolgozott népszerű sorozatokba és műsorokba (egy *Columbo*-epizód, *Saturday Night Live*-betétek, politikai reklámfilmek, tévéfilm egy Vonnegut-novella alapján stb.). A Demme név mégsem mondott sokat senkinek 1991-ig kritikusokon és vájtfülű filmbárátokon kívül, de még számukra sem feltétlenül egy tehetséges rendezőt takart (a Filmvilág is először Scorsese-epigonként említi a *Melvin és Howard* rendezőjét, igaz, a *Valami vadság* már több elismerésre számíthatott lapunktól).

## VALAMI MÁSZ KEZDŐDIK EL

*A bárányok hallgatnak* bemutatásakor szakma és közönség egyaránt nagy örömmel ölelte keblére a rendezőt, akivel mégis nehezen tudtak mit kezdeni. A Poe-adaptációkkal elhíresült Cormannél abszolválta kezdés még megmagyarázott pár dolgot, ahogy az *Utolsó ölelés* Hitchcock-omáza is illett a képbe, ám igazán egyik sem magyarázta, hogyan volt képes a hóbortos humorú, sokszereplős szatírak és epizodikus szerkezetű dramedyk biztoskezü mestere elkészíteni minden idők egyik leghatásosabb filmjét, a pszichohorror modern klasszikusát, hatalmas anyagi siker mellett az öt legrangosabb Oscar-díjat is learatva (a *Száll a kakukk fészkére* óta először és máig utoljára).

Pedig Demme nem tagadta meg korábbi önmagát és a spanyolviaszt sem találta fel a Thomas Harris-adaptáció megrendezésekor. Tökéletes ritmusérzékkel, egyedülállóan magas szakmai színvonalon, stílusának legtöbb elemét (különösen a fiatalabb filmesek által annyira irigyelt és előszeretettel másolt „nézővel szemezős” premier plánokat) megtartva készítette el a filmet, melynek legfőbb érdeme, hogy nem próbálta megjavítani azt, ami el sem romlott, azaz nem tesz erőszakot Harris mesteri regényén. Ihletett színészválasztás és -vezetés, bevállalás, mégsem hatásvadász rendezés, tökéletes operatőri munka, vágás és zene szolgálta az erős, felkavaró részletekben gazdag történetet, amitől senki sem várt sokat (akkor talán nem is Demme kapja a munkát), mégis elért szinte mindent, amit egy mozi elérhet.

Ahogy az lenni szokott, a friss Oscar-díjas rendező a teljesítménye jutalmaként lehetőséget kapott egy költ-



ségesebb és hozzá közelebb álló mozi elkészítésére, ami Demme esetében a visszatérést jelentette a személyesebb, társadalmi kérdéseket vizsgáló művekhez – azok finom humora nélkül, jóval nagyobb becsvágygal. Az AIDS problémájával foglalkozó első jelentős hollywoodi film, a *Philadelphia* nehéz témája ellenére kis híján megismételte elődje sikerét, záporoztak rá a jelölések és dollármilliók.

Ezen a ponton dönthetett volna úgy Jonathan Demme, hogy két slágerfilmje közül az első nyomán elindul a Spielbergzálódás útján, vagy a második komolyságához ragaszkodik, és az új Oliver Stone próbál lenni. Valami mást akart. Leginkább egyiket sem a felsoroltak közül. A kortárs popzene rajongójaként visszatért a zenés videókhöz (Neil Young, Bruce Springsteen, Robyn Hitchcock), rendezett a tévének (*SUBWAYStories: Tales from the Underground*), producere lett régi és új barátok projektjeinek (*Amos és Andrew bilincsben*, *Kék ördög*, *Nyomul a banda*), vagyis azt csinálta, amit a sztárrá válás előtt hosszú ideig. Nyilván minden nagy költségvetésű produkció forgatókönyvét felajánlották neki öt éven át, különös tekintettel a nyomasztó thrillerekre és felkavaró betegségekkel foglalkozó drámákra, ő mégis egy olyan

filmmel tért vissza, ami 80 milliós költségvetése ellenére inkább volt empátiás gesztus és politikai nyilatkozat, mint valódi blockbuster-aspiráns. Sejthették az alkotók

is, hogy a Toni Morrison Pulitzer-díjas regényét feldolgozó *Rabszolgalelkek* rizikós vállalkozás, de mintha csak Demme lett volna igazán tisztában ezzel (ő már az első négy hét 22 milliós bevételét is komoly fegyverténynek érezte), Oprah Winfrey főszereplő-producer szabályosan depresszióba esett a kudartól. Más rendező ilyen bukás után fontosnak érzi, hogy megerősítse korábbi pozícióját Hollywoodban, egyszersmind bebizonyítsa, hogy még mindig beszéli a nagyközönség nyelvét – Demme-t mintha ez foglalkoztatta volna a legkevésbé: megint többéves szünetet tartott, hogy aztán egy valószínűtlen filmmel térjen vissza.

### JONATHAN HARMADIK ÉLETE

A Hitchcock világát a mester szintjén és sok humorral imitáló *Amerikai fogócska* remake-je ideális projekt lehet bárkinek, aki egy jól kipróbált alapanyaggal próbál ismét bevágódni az Álomgyárban. Éppen csak nem szabad a párizsi helyszín miatt a francia új hullám felé

### „Beskatulyázhatatlan a beskatulyázhatatlanok között”

(Jonathan Demme:  
A bárányok hallgatnak  
– Anthony Hopkins)

intézett szerelmi vallomást faragni belőle, vagy ha már mégis, ügyelni kell a visszafogottságra, az arányokra (ez nem mellesleg Demme egyik nagy érdeme volt évtizedeken át). A *Charlie kettős*

élete sajnos nem *quirky*, hanem kínos lett, ezen felül erőltetett és ihletetlen, nem csoda, hogy még a főszereplője és egyik forgatókönyvírója is megtagadta (Mark Wahlberg a legrosszabb filmjének nevezte, az eredeti filmet is jegyző Peter Stone pedig álnéven tűnik fel a stáblistán).

Jóval sikerültebb – még ha nem is anynyira felszabadult – a két évvel később bemutatott *A mandzsúriai jelölt*, ami szintén remake, John Frankenheimer klasszikus politikai thrillerének (egyben Richard Condon regényének) feldolgozása a régi barát Denzel Washington főszereplésével. És ezzel a jól fogadott, de az eredetit egyértelműen alulmúló, anyagilag éppen csak sikeres művel érdemben véget is ért Jonathan Demme hollywoodi karrierje. Továbbra is aktív maradt, politikai dokumentumfilmeket és zenés videókat rendezett, tévésorozatok epizódjai és produceri munkák fűződnek a nevéhez, de játékfilmes karrierje már csak három „kis” filmre korlátozódott.

Igaz, ezek újfent személyes, ambiciózus alkotások, melyek egyszerre idézik a Corman-féle bérmunkák után saját hangjára találó ifjú alkotót és az időskoruk ellenére új kihívásokat kereső művészek elszántságát. Demme Jenny Lumet forgatókönyve alapján forgatta a leginkább Dogma-filmre emlékeztető *Rachel esküvőjét*, ami a legszélesebb körű kritikai elismerést hozta neki *A bárányok hallgatnak* óta, teljesen megérdemelten. Hasonlóan megbecsült, bár anyagi értelemben jóval sikertelenebb mű volt a *The Master Builder*, ami tulajdonképpen érthető: egy 120 éves Ibsen-dráma moziváltozata karakterszínészekkel a főszerepben ritkán robbant kaszszát. Még a hattyúdal, a Meryl Streep főszereplésével készült *Dübörög a szív* nevezhető a leginkább közönségbarátnak a rendező őszikéi közül, és bi-

zony ez is messze van azoktól a produkcióktól, amikre éppen csak igent kellett volna mondania, hogy nagyon könnyen keressen nagyon sok pénzt (különös tekintettel a súlyos gázsival kecsgető *Hannibalra*, amit Demme olyan okok miatt utasított vissza, amiket egy átlagos hollywoodi rendező meg sem ért).

„73 évesen elhunyt *A bárányok hallgatnak* Oscar-díjas rendezője” – írják a lapok, portálok, és miközben teljesen igazuk van, hiszen minden részlet pontos, nagyobbát nem is tévedhetnének. Nagyszerűsége ellenére a Thomas Harris-adaptáció nem mond el sokkal többet Jonathan Demme művészetéről, mint mondjuk a pályakezdő, részeredményei mellett is jóval gyengébb *Börtönterror*. Jonathan Demme elsősorban nem

thrillerrendező volt, sikerfilmek megbízható szállítója még annyira sem, hanem olyan alkotó, aki képes akár egy thrillert is kiválóan elkészíteni, ráadásul úgy, hogy közben nem tagadja meg valódi önmagát. Demme valódi önmaga 1977-ben, a *Citizens Band* (alias *Handle With Care*) laza szerkezetű komédiájával mutatkozott be a nagyközönségnek, ő készítette aztán többek között a *Melvin és Howardot*, a *Stop Making Sense-t*, az *Úszás Kambodzsábat*, a *Valami vadságot*, ő volt a producere az elrabolt protézise után nyomozó rendőrrel szóló *Miami Blues*-nak, ő állt a politikai elkötelezettségről árulkodó dokumentumfilmek és eredeti képi világú zenés produkciók mögött.

*A bárányok hallgatnak* elsősorban Thomas Harris és a színészek filmje, a *Philadelphia* a színészeké és egy szerény betegség áldozataié, a *Rabszolga* leginkább Oprah Winfrey-é. Demme

persze képes volt átmenteni sok mindent ezekben a nagy produkciókba: állandó tettestársait (Gary Goetzman producere és filmzeneszakembert, Kenneth Utt producer-színészt, Tak Fujimoto operatőrt, Charles Napier, Harry Northup, Dean Stockwell és Tracey Walter színészeket, az állandó cameo-szereplő Roger Cormant, az epizodistaként feltűnő rendező- és zenészhaverokat stb.), az egyedi zenehasználatot, a fura, adott esetben bizarr figurák iránti vonzódást, a humanizmust és érzékenységet, az erős női karaktereket, a sajátos, iróniát és fekete humort sem nélkülöző humorérzéklet, a kortárs Amerika jelenségei és lakosai iránti empatikus érdeklődést, a steadycamen, kézikamerán és drámai közeli alapon képi világot. Elsősorban ezek tették Demme-t Demme-vé, nem az a néhány – szinte minden esetben színvonalasan és lelkiismeretesen megoldott – blockbustert, amit elvállalt. Talán nem ő volt a legeredetibb és legkövetkezetesebb alkotó a nyugati félteként, de még így is kivívta olyan ifjabb pályatársak elismerését, mint Paul Thomas Anderson, Alexander Payne vagy Wes Anderson. Nem rombolta le a régi szabályokat, nem írt újakat, mégis szinte mindig volt a nyilvánvaló tehetségen túl is a műveiben valami. Valami különleges. Valami más. •

**„Nem tagadja meg valódi önmagát”**

(Jonathan Demme: Valami vadság - Jeff Daniels)

